

13. Bir Kıyafetname Nümûne¹

Maksut BELEN²

APA: Belen, M. (2024). Bir Kıyafetname Nümûne. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 192-210. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13975373>

Öz

Yüz ve vücut okuma bilimi olan Kıyafet ilmi, insanın görünen dış özelliklerine bakarak görünmeyen kişilik, ahlak ve iç yapısını belirlemeye çalışan bir bilim dalıdır. İnsanın fizikî yapısıyla psikolojik yapısının ilişkili olduğu İslâm bilim aleminde kabul edildiği gibi, Batı'da da bu ilişki, tıp, hukuk ve bilhassa ceza hukuku dallarında kullanılmaktadır. İslâmiyet'ten önce Mısır, Yunan, İran, Roma ve Hint'te bu ilmin varlığı bilinmektedir. İslami sahada yazılmış kıyafetnamelerin önemli bir kısmında kıyafet ilminin dinî dayanakları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla bazı ayet ve hadisler atıfta bulunulmuştur. Türklerin tıbbın yanında bu ilmi, değerlendirmelerde kullanarak saray adamı, memur, asker, hizmetkâr ve esir seçmeleri ve özellikle yöneticilerin kıyafet ilminin ölçülerine göre karar vermeleri, kıyafetname sayılarını arttırmıştır. Kıyafetnâmelerdeki tarifler tam olarak uygun düşmese de yer yer uyuşturmuş bir gerçektir. Yazımızda amacımız, araştırma ve karşılaştırma metoduyla geçmişimizin sosyal, kültürel, tarihî ve edebî değerlerini ortaya koyarak korumak, canlı tutup devam ettirmektir. Kıyafetnamelere bakıldığında çok fazla edebî sanat özellikleri taşımadıkları göze çarpar. Geniş halk kitlelerine, bilgi vermek için yazıldıklarından sade bir dille kaleme alınmışlardır. Sözü ettiğimiz Kıyafetname, Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı, Enverinin "Nümûne" adlı, nesir-nazım karışık yazma eseridir. Kitap iki bölümdür. Birinci Bölüm'de isimden isim sahibine bakıp tanıma konu edilir. İkinci Bölüm: Kişinin şekil ve dış yapısından kişilik özelliklerini ortaya koyar. Bu İkinci bölüm, Fenn-i Kıyafet ve Fenn-i Firaset olarak ikiye ayrılmıştır. Yazımızı, Metin Şerhi, İnceleme ve Araştırma metodlarıyla hazırlamış bulunuyoruz.

Anahtar kelimeler: Kıyafetname, Firaset, İstidrac, İlm-i hurûf.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: 11

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.08.2024-**Kabul Tarihi:** 20.10.2024-**Yayın Tarihi:** 21.10.2024; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13975373>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Emekli Öğretim Görevlisi / Dr. Retired Lecturer (Manisa, Turkey), **eposta:** belenmaksut55@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-3546-3553>

A Physiognomy Nümûne³

Abstract

Physiognomy (The Science of Face Reading) is a branch of science that tries to determine the invisible personality, morality and internal structure of a person by looking at his visible external characteristics. Just as it is accepted in the Islamic scientific world that a person's physical structure and psychological structure are related, in the West this relationship is also used in the branches of medicine, law and especially criminal law. It is known that this science existed in Egypt, Greece, Iran, Rome and India before Islam. In a significant part of physiognomy codes written in the Islamic field, the religious basis of physiognomy has been tried to be revealed. For this purpose, some verses and hadiths have been referred to. The fact that the Turks used this science in evaluations, as well as medicine, to select courtiers, civil servants, soldiers, servants and captives, and especially the rulers' decision-making according to the criteria of the science physiognomy, increased the number of codes. Although the descriptions in the books do not match exactly, it is a fact that they do match in some places. Our aim in our article is to protect, keep alive and continue the social, cultural, historical and literary values of our past by revealing them through research and comparison methods. When we look at the books, it is obvious that they do not have many literary artistic features. Since they were written to provide information to the masses, they were written in simple language. The Kıyafetname we are talking about is a mixed prose-verse manuscript of Enverî named "Nümûne-i Enverî", registered at Manisa Manuscript Library number 1506. The book consists of two chapters. In the First Part, the relationship between the name and the name bearer is discussed. It means recognizing the name by looking at its owner. Second Part: It is to reveal the personality characteristics of the person from his shape. This second section is divided into two: Fenn-i Kıyafet (art of physiognomy) and Fenn-i Firaset. We have prepared our article using Text Commentary, Analysis and Research methods.

Keywords: Physiognomy, Discernment, İstidrac, Science of Letters.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 11
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 14.08.2024-**Acceptance Date:** 20.10.2024-**Publication Date:** 21.10.2024; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.13975373>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1.Giriş

Kıyafet ilmi, bir bilim dalı olarak insanın dış, fizikî yapı ve özelliklerinden hareketle kişilik, ahlak ve içyapısını belirlemeye çalışır. “Kıyafet ilmi, ilm-i firasetle bağlantılıdır. Firaset, zeyreklik yani zeki ve anlayışlı olmak demektir. İlm-i firaset, ilm-i kıyafetten daha kapsamlı bir bilim dalı olarak görülmüş; kıyafet ilmi, ilmi firasetin alt dalı olarak ele alınmıştır. Kıyafet ilminde sadece dış görünüme bakarak hüküm çıkarılırken firaset ilminde anlayış, kavrayış ve içinde bulunulan hâle uygun olarak karar vermek gerekli görülmüştür” (Çavuşoğlu, 2004, s. 15-26). İslâmiyet’ten önce Mısır, Yunan, İran, Roma ve Hint’te bu ilmin varlığı bilinmektedir. Hipokrat Milâttan önce 5. yüzyılda hastalıkları teşhis için insanları tiplerine göre sınıflandırmış, Eflatun, Galen, İladus ve Aristo da aynı konuyla ilgilenmişlerdir. Türkler tıbbın yanında bu ilmi siyasette kullanarak saray adamı, hizmetkâr ve esir seçerken fizikî özelliklere göre değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

“İz sürmek, takip etmek, peşi sıra gitmek anlamına gelen Kıyafet kelimesi Arapça kavf kökünden türemiştir. Kelimenin Türkçe’de ve Farsça’da, kılık kıyafet, elbise, şekil, görünüş mânaları da vardır. Eskiden Arabistan’da yerdeki ayak izlerine bakarak iz sahibi hakkında bazı tesbitlerde bulunan, kişiler arasındaki benzerliklerden, özellikle ayak benzerliklerinden akrabalık derecesini belirlemeye çalışan kimselere kâif denmekteydi. İlm-i kıyâfet zamanla bir bilim dalı halinde gelişmiştir. İnsanın görünen dış özelliklerine bakarak görünmeyen iç özelliklerini anlamaya çalışan kimseye de kâiyf veya kıyâfet-şinâs denilmiştir. Arapça’da firâse(t) kelimesi de, iz sürmek, birinin arkasından gitmek anlamına geldiğinden Arap âlim ve edipleri kıyafet yerine daha çok firâset kelimesini kullanmışlardır. Folklor da ise kıyafet, el falı ve yüz falı mânalarını kazanmıştır” (Mengi, 2022, s. 512-513).

İslami sahada yazılmış kıyafetnamelerin önemli bir kısmında kıyafet ilminin dinî dayanakları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla bazı ayet ve hadislerle atıfta bulunulmuştur: “Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden (Allah)”⁴; “(Allah) her şeyi bir bir saymış, kaydetmiştir.”⁵; “Rahmet ve ilmi her şeyi kuşatmıştır.”⁶; “Özellikle onların alâmetleri yüzlerindeki secde izleridir...”⁷. “...kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin...”⁸. “Mü’minin ferasetinden kaçının, çünkü o Allah’ın nuruyla bakar. Hadis”⁹ (Aclunî, 1985, s. 42).

“İslamî devirde kıyafet üzerine yazılmış ilk eserin sahibi, elde bu konuyla ilgili herhangi bir metni olmamakla birlikte İmam-ı Şâfiî kabul edilir” (Güneş, 2015, s. 1261).

Bizde oldukça çok sayıda Kıyafetname yazılmıştır. Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın “Marifetname”sinin dördüncü risalesi beş bölümüyle bir kıyafetnamedir.

Üçüncü bölümde “İnsan organlarına bakmanın Kalbe ve Cana Verdiği Güven ve Selâmet” başlıklı parçada İbrahim Hakkı:

“Cenab-ı Hak her ne kadar tıynet ve yaradılışta insan cinsini bir yaratmış ise de, fertler suret ve sîret (kişinin ahlakı, seciyesi, karakteri ve dışa akseden davranışı) bakımından, farklılık gösterir. Bu sebeple insanlar, şekil yönünden birbirlerine benzemezler. Cenab-ı Hak, lütuf ve inayetiyle hikmetinin icabını ve ince sanatını insan aleminde açıklamış ve meydana çıkarmış, yüzünü, şeklini ve organlarının biçimini ahlâkına ve karakterine alâmet yapmıştır. Böylece insan kendi suret ve yapısından kendi vasfını bilmiş ve ona göre ahlâk, huy ve hareketlerindeki kusurlarını ve hatalarını düzeltme yoluna gitmiştir. İnsan daha sonra arkadaşlarının ve dostlarının şekil ve kıyafetlerine bakarak düşünce, anlama ve karakterlerini, huylarını ve tabiatlerini zekâ ve ferasetiyle bilir veya onların ahlâkına göre kıymet verir, yahut da onları sevgi ve muhabbetle bağrına basar veya kendisine

4 Furkan, ayet 2 (Yazır, 2009, s. 360).

5 وأحصى كل شيء عدداً Cin, ayet 28 (age, s. 574).

6 وسع كل شيء رحمة وعلماً Mü’min, ayet 7 (age, s. 468)

7 سيماهم في وجوههم ان اثر السجود Fetih, ayet 29 (age, s. 516).

8 وتعرفهم في لحن القول Muhammed, ayet 30 (age, s. 511).

9 إتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله İttekû fersate’l mü’mini feinnehû yenzuru bi-nûrillâh.

göre bir plân kurar ve onlarla elinden geldiğince güzel geçinmeye çalışır” demektedir (İbrahim Hakkı, 1992, s. 177-178).

Bediüzzaman Said Nursî'nin Mesnevî-i Nuriye kitabında, İnsanın fizikî yapısındaki şekil ve özelliklerin, rast gele ve anlamsız olmayıp, kader ve iç özelliklerin ipuçlarını teşkil ettiğini bildiren şu bilgiler bulunmaktadır:

“Âlemde her şeyin yüzünde hikmet eserleri görüldüğü gibi en uzak, en geniş, en ince kesretin tabakaları üstünde de hikmet, ihtimam eserleri görülmektedir. Evet, kesret ve tekessürün müntehası ve neticesi olan insanın sahife-i vechinde, cephesinde, cildinde, ellerinin içlerinde kalem-i kader ile pek çok çizgiler, hatlar, nakışlar, nişanlar yazılmıştır. Mâlumdur ki, insanın şu sahifelerinde yazılan o kelimeler, harfler, noktalar, hareketler, ruh-ı insanîde bulunan manalara, maneviyatlara delâlet ettikleri gibi, fitratında kader tarafından yazılan mektuplara da işaretleri vardır” (Nursî, 1998, s. 103).

Kıyafetnâmelerdeki tariflerin, tam olarak uygun düşmese de, yer yer uyduğu bir gerçektir. İnsanın fizikî yapısıyla psikolojik yapısının ilişkili olduğu İslâm bilim âleminde kabul edildiği gibi, Batı'da da bu ilişki, tıp, hukuk ve bilhassa ceza hukuku dallarında kullanılmış ve kullanılmaktadır. Aslında hukuktaki krimnoloji biliminin, fizikî yapı ile psikolojik yapı bağlantısının kabul edilmesinden doğduğu bir gerçektir. Batı'da ve Doğu'da kıyâfetnamelerin varlığı konusunda bazı örnekler verebiliriz:

“*Fizyonomi*, bir kişinin karakterinin yüz hatlarına göre yargılanmasıdır. Fizyonomi, Çin'de ve birçok kültürde varlık ve etkinliğini sürdürmüştür, hatta Aristoteles ve ortaçağ bilginleri tarafından da söz konusu edilmiştir. Vücutta, "*Physis*" olarak "doğa" anlamına gelirken, "*Gnomon*"da "yargıç" veya yorumcu" anlamında kullanılmıştır. 1770'lerde, İsviçreli papaz olan Johann Kaspar Lavater, yüz hatları ile gidişat arasındaki bağın bilimsel ve ruhsal durumunu açıklayan bir inceleme geliştirdi. Lavater, şunları söyledi: Yüz kemiklerimiz yumuşaktır ve bu nedenle içimizdeki kuvvetler tarafından kolayca şekillendirilebilir. Tutkularımız güçlüdür ve bu nedenle o yumuşak kemikleri öngörülebilir kalıplara sokabilirler. Tutkuların öngörülebilir görünümünün bu dış belirtileri (yani yüz çizgileri), karakter ve davranış olarak da düşünülür ve bu gizemler konusunda iyi eğitim almış kişiler tarafından okunabilir. İsviçreli bir papaz olan Johann Lavater, yüzlerin anlamlarını anlatan kitaplar yazmış, yüzlerde değişen her bir özelliğin, kişinin iyilik veya kötülüğünü ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Lavater'in yazıları birçok dilde sık sık yayımlanmış ve onlarca yıl boyunca güncellenmiştir. Yüz özelliklerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek her yüzde görülen desenler için "bilimsel" nedenler ve "kodlar" sunması kitaplarının popüler olmasını sağlayan sistematik nedenlerdendir. Fizyonomi, Sömürge döneminde (1770'ler), Devrim döneminden (1770-1780'ler) Federal döneme (1790-1820) ve Antebellum, İç Savaş, Yeniden yapılanma ve hatta modern çağımıza kadar sosyal hayatımızın hemen her yerinde görüldü. Bunlardan birkaç örnek: Avrupa, İngiliz ve Amerikan toplumları, insanların borç verme, evliliğe izin verme, iş işlemlerinde bulunan birini işe alma gibi faaliyetler için bizzat yargılamak amacıyla Fizyonomi'yi kullanmaya devam etti. Çenenizin, parasını geri ödeyemeyeceğiniz gibi umut vermeyen görünüşü nedeniyle, kredi başvurunuzun reddedildiğini bilin. Ünlüler de Fizyonomiden etkileniyordu: Charles Darwin'in burnunun kendisi hakkında söyledikleri yüzünden HMS Beagle yolculuğuna katılmasının reddedildiği söylendi” (https://www.silhouettesbyhand.com.).

“Ulusal Tıp Kütüphanesi: Bilgisayar bilimi teknolojileri, bir kişiyi tanımlayabilir ve kişinin duygularını ve eğilimlerini çıkarabilir ve kişinin sağlığı hakkında bilgi ortaya çıkarabilir. Bu yaklaşımlar asırlardır süregelen bir uğraşa, yani bir kişinin dış görünüşünden iç işleyişini öğrenmek için son teknoloji teknikleri uygular. Geçmişte yüz hatlarına ve diğer fiziksel özelliklere dayanarak zihinsel karakteri değerlendirme uygulaması olan fizyonominin, tıbbî ve bilimsel literatür aracılığıyla, etkisi yaygın ve uzun süreli oldu ve tıp, biyoloji, felsefe, antropoloji, psikiyatri ve krimnoloji alanlarına ulaştı. Modern bilim, vücutlar hakkındaki verileri yorumlayarak fiziksel görünümünden bilgi edinen teknolojilerin kalıcı bir fizyonomi mirasının parçası olmaya devam etmesiyle, fizyonominin sorunlu yönlerini bir kenara bıraktı” (https://www.nlm.nih.gov/exhibition/artificial-intelligence..).

Ayrıca, Lisa Devriese (Editör) “Beden Ruhun Aynasıdır” adlı kitapta: “Bedenin ruhun aynası olduğu fikrinin, tarih boyunca insanlığı büyülemiş olduğunu ve bir bireyin içini görebilmenin ve yalnızca dışsal özelliklerden oluşan bir seçkiye dayanarak karakteri hakkında sonuçlar çıkarmanın, fizyonominin

konusu ve yakın zamanlara kadar uzanan uzun bir geleneğe sahip olduğunu” belirtmiştir (Devriese, 2021). Xing Wang, *Servet ve Beden* adlı eserinde, insan vücudunu ve maddi nesnelere inceleyerek birçok Ming metninde fizyonomik beden inşasının benzersiz, benzeri görülmemiş bir 'somatik kozmoloji'yi nasıl temsil ettiğini gösteriyor. Bu metinlere antropolojik bir okuma uygulayan ve bu tekniğin ayrıntılı bir analizini sunan yazar, Ming Çin'indeki bu fizyonomik kozmolojinin, beden hakkındaki modern akademik söylemden farklı olan yeni bir beden söyleminin parçası olarak ortaya çıktığını kanıtıyor (Wang, 2020). *Ruhun Pencere* adlı kitabında Martin Porter: “On beşinci yüzyılın sonlarında Floransa'da Rönesans hümanistleri, 'gözler ruhun pencereleridir' atasözünün görsel bilgeliğinde saklı gizli, doğal bir dili yeniden keşfettiler. Gözlerin, yüzlerin, seslerin, kahkahaların, yürüyüşlerin, hatta taşların, bitkilerin ve hayvanların dili, büyüğü prizması aracılığıyla, diğer insanların, kişinin kendisinin, doğanın ve en sonunda Tanrı'nın ruhlarına açılan pencereleri haline geldi. Bazıları, bu sözcüklerde Adem'in doğayı ilk adlandırdığı mükemmel hiyeroglif dilini gördüler; bu, hafıza sanatıyla birleştirildiğinde bir tür 'işsel yazı' veya mistik bir öz-dönüşüm yaratabilirdi. Yine de birçokları bunu keyfi gelenekler, batıl inanç bilmece ve 'çingene' bilmece koleksiyonu olarak reddetti. Reformasyon'un dini zulmüne karışmış, Bilimsel Devrim sırasında bir bilim olarak reddedilmişti, Aydınlanma çağında fizyonomi eğlenceden başka bir şey olarak görülmeye başlandı. Ancak Romantizmin, bilim, din veya şiir alanlarındaki şafağıyla birlikte, bazıları fizyonominin oyun olmadığını görmeye başladı ve fizyonomiye olan ciddi ilginin ateşi bir kez daha alevlendi” demiştir (Porter, 2005).

Anadolu sahasında Türkler Türkçemiz çerçevesinde eserler yazarak dil, edebiyat ve kültür üretimine çalışmışlardır. Başlangıçta meydana getirilen eserler, tercümelerdir. Arapça olarak yazılan eserler, yazar ve şairler tarafından Türk diline kazandırılmıştır. Bu tercüme döneminde ağırlıklı dil, İslâm dili Arapça'dır. Dil ve edebiyat olgunluğuna erişim sonrasında orijinal eserler meydana getirilmiştir. “Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra özellikle XV. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında kıyafetname türü kapsamında değerlendirilebilecek eserlerin sayısı artmıştır” (Çavuşoğlu, 2009, s. 293-297).

Kıyafetnelere bakıldığında, sadelikleri yanında edebî sanat özellikleri taşımadıkları göze çarpar. Geniş halk kitlelerine, bilgi vermek için yazıldıklarından sade bir dille kaleme alınmışlardır. Sanat düşüncesiyle yazılmayan bu eserler döneminin dil özelliklerini tam olarak yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu eserler insanı tanımak ve tanıtmak amacıyla, çalışmalar yapılarak hazırlanmıştır ve edebiyatımızdaki yerleri önemlidir. İslâmiyet'i kabulden sonra Türkler kıyafet ilmine ilgi duymuş, hayatın pek çok alanında bu ilimden faydalanmıştır. Özellikle yöneticilerin memur ve asker seçiminde kıyafet ilminin ölçülerine uyması, birçok kıyafetnamenin kaleme alınmasına sebep olmuştur.

2.Nümüne

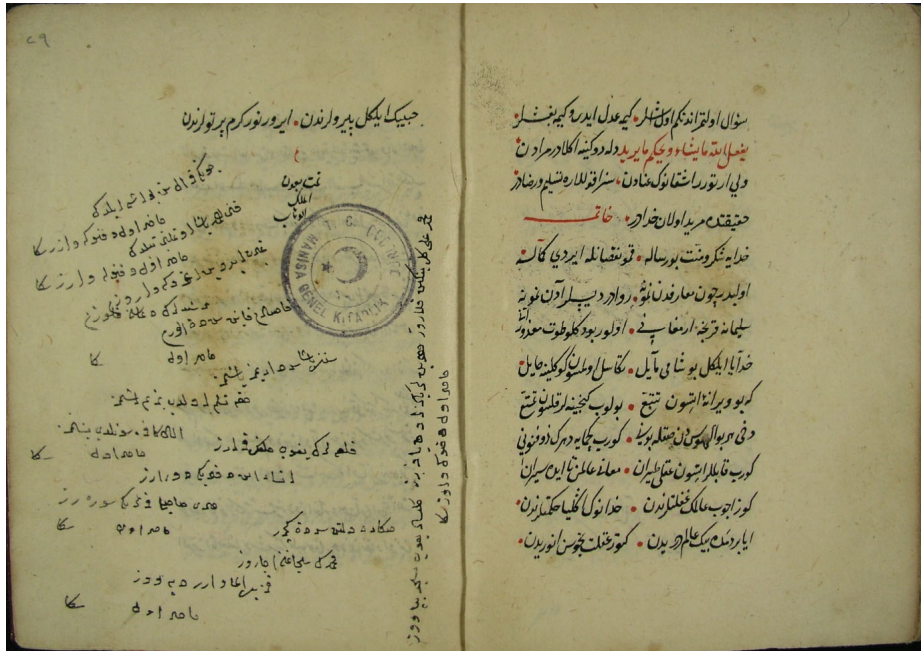
Çalışmaya konu olan Nümüne adlı kıyafetname, Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı, sırtı meşin, 172X122/118X64 ölçülü ve 36 yaprak, 72 sayfalık iki ayrı kitaptır. Sondan dokuzuncu beyitte şair eserin adını Nümüne koyduğunu belirtmiştir.

Baştan 29'uncu yaprağa (58'inci sayfaya) kadar kıyafetnamedir. Her bir sayfasında 13 satır bulunan, Türkçe ve hattatın güzel bir Talik hattıyla istinsah ettiği, nazım ve nesir karışık şekilde yazılmış olan kıyafetnamede, sondan ikinci beytin ikinci mısraında şair, Enverî mahlasını kullanmıştır. Nazım parçaları Nasihatname özelliğindedir. Sayfa numaraları bulunmayıp 1'nci yapraktan 29'uncu yaprağa kadar olan kıyafetname bölümünde yan yana olan sayfalarda, ilk sayfanın son kelimesi bir sonraki sayfanın ilk satır başında tekrarlanmış, ancak 2-17, 22-23, 26-27, 54-55 ve 58-59'uncu sayfalar arasında bu kelime işleme yapılmamıştır. Ayet, hadis ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış ve metinde hareke

kullanılmamıştır. Az sayıda bazı kelimelerde okumada kolaylık ve doğruluk sağlanması için hareke kullanılmıştır.

Şekil 1: Kıyafetname Birinci ve İkinci Sayfa

Şekil 2: Kıyafetname Son Sayfa

İkinci kitap, Ali bin Hüseyin el- Amasî'ye ait olan, 30'dan 36'ncı yaprağa kadar 14 sayfalık, her sayfasında 13 satır bulunan Türkçe, talik yazıyla yazılmış, Fevâid ve Gurerü'l-Akâid'dir.

Kıyafetname, 2-a sayfasında Farsça altı beyitlik bir şiirle başlar ve iki bölümdür.

3. Birinci Bölüm

Birinci Bölüm: “Fî ma’rifet-i ahvâlî’l-müsemâmâ ani’l-ism. İlm-i şerîfe ma’lûm ola ki isimle müsemâmâ arasında münâsebetden lâ-büddür.” ifadesiyle başlar. “İsimden ahvâl-i müsemâmâya nazar”dır, yani isimden isim sahibine bakıp tanımaktır. İsimle ismi taşıyanın arasında güçlü bir bağ vardır. Bu sebepten isimden isim konulana bakış olup verilen ismin ve lâkâbın, insanın davranış ve özelliklerini şekillendirip ifade etmesi üzerinde durur.

Yazar, isimle isim sahibi arasında güçlü bir bağın varlığını şu olaylarla açıklar:

Saîd bin Seyyib’ün babasının adı Hüzün idi. Fahr-i Âlem Aleyhisselâm onlardan hüznü gidermek için ismi değiştirip Sehl koydular. Önceki isim terk edilmeyip unutulmadı ve Sehl anılmadı. Soyundan hüznü giderilemedi ve kendisinden sonra gelenleri bıktırdı. Hazret-i Peygamber (ASM): Veahsinû esmâeküm¹⁰, (Sünenü’-d-Dârimî: 2736) buyurmuştur. Yine İbn-i Ömer’den (RA) rivayet ediliyor ki Hazret-i Peygamber (ASM): E’l-elkâb tenzilu min savbu’s-semâ. En terâ esmâ kabîhan illâ ve huve alâ müsemâmâ kabîh¹¹, (El-Cüveynî, 1985, 8/1, 478 T) demişlerdir. Ma’sûm ve mazlûm şehîd, velî İmâm-ı Hüseyin bin Alî (RA) beraberindekilerle Kerbelâ’ya vardıklarında önce o yerin adını sormuş Kerbelâ olduğunu işittiğinde, anlamıyla ilgili olarak: İşte burası Gam, keder, endişe ve belâ yeridir, demiştir.

İsimlerin önemli oluşu için bir örnek verelim: Selâmet ve yumuşak huyluluk anlamlarına gelen Süleyman ismi, haksızlık durumunda öfkelenmekten uzak, iç ve dış kötülük ve acılardan temizdir. Çünkü peygamber ismidir. Süleyman (AS) evliyanın yüce olanlarından ve faziletli peygamberlerdendir. Bu isimle anılan kimseler belâlardan selâmette ve yumuşak huylu, nazik olurlar.

Bu isim سلیمان (Süleyman) altı harfdür. Halaka’s-semâvâtî ve’l- arda fî sitteti eyyâm.¹² Her günden kasıt bir emir ve isteğinin doğuşudur. Eğer bu ismi taşıyan görünüşe aldanmayıp kalbini bir an Cenab-ı Allah’tan ayırmasa, Süleyman (AS) gibi Vahdet’e Cenab-ı Hakk’a bağlı kalsa: Men tekarrabe ileyye şibran tekarrabtü bihî zer’an¹³, (Nevevî, s. 1426) Allah’ın hidayeti onu çeker, altı basamakta yürür. Nazım:

Hidâyet cezbe-i Hak’dur kulna
 Varılmaz cezbessiz bil Hak yolına
 Egerçi sa’yudur şahsın vesîle
 Varılmaz vehb-i Hak’sız bu sebîle
 İrişür cezbe sa’yince ibâda
 Sa’ysiz nesne yok tâc u ibâda
 Hüdâ’ya sa’y-i tâ’at eylemekdür
 Hak emrinde ibâdet eylemekdür

Süleyman isminin harfleri yönünden Allah’ın en büyük isimleri:¹⁴Halim, Selâm, Allah, Melik, Lâtîf,

¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴

¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴

Güzel isimler koyun.

Hadis, Lâkâblar sema cihetinden iner, eğer iyi değilse, isim sahibi de iyi olmaz.

A’râf, ayet 54 Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır (Yazır, 2009, s.158).

Hadis-i Kudsi. Kim bana bir şibr (karış) yaklaşırsa, ben ona bir zira’ (104 cm.) yaklaşırım.

İsm-i A’zam, sözlükte “en büyük isim” anlamına gelmektedir. Terim olarak Allah’ın (c.c.) en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimler için kullanılmıştır. İslâm âlimlerinin bir kısmı, Allah’ın isimlerinin tamamının, fazilet ve üstünlük bakımından eşit derecede olduğunu kabul etmiş, diğer bir kısmı ise hadisleri göz önünde bulundurarak bazı isimlerin diğerlerinden daha büyük ve faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bazı hadislerinde İsm-

Nûr'dur. Bu altı isim Süleyman isminin terbiye edici, yetiştirici, azamet ve selâmet ve mülk ve letafet ve nuraniyyet anlamında olduğunu gösterir. Mürebberinin terbiyesinde olup Süleyman'ın (AS) hükûmeti ve emirliği, Hakk'a yakın, bağışlı ve ikramlı idi. "Rabbi heblî mülken lâyenbagî li-ehadin min ba'dî"¹⁵

Yazar bundan sonra: Ve min-ba'd bi-tarîki'n-nazm-ı esrâr ve maârif-i hurûf-ı âliyatdan bi'r-remz ve'l-kinâye beyân idem irirse inâye¹⁶, diyerek ilm-i huruf yani harflerin sırları konusuna geçer.

İlm-i huruf harflerden anlamlar çıkarıp yorumlama bilgisidir. Literatürde daha çok ilmü'l-hurûf olarak geçmektedir. Gizli anlamlar içerdiği kabul edilen harflerin insana ve tabiata tesir ettiği inancına eski Mısır, Yakınoğu ve Hint uygarlıklarında, daha sonraları yahudi, hıristiyan ve İslâm kültürlerinde rastlamak mümkündür. Grek filozofları arasında da bu telakki zaman zaman kabul görmüştür.

"İbn-i Haldûn Muqaddime'sinde, o dönemde simyâ adıyla da anıldığını söylediği bu konuyu İlmü esrârî'l-hurûf başlığı altında etraflıca inceleyerek hurûf ilminin bir kozmoloji doktrinine dayandığını görmüş ve bu doktrini açıklarken İbnü'l-Arabî'nin tenezzül ve zuhûr anlayışı ile harfler arasında kurulan irtibata işaret etmiştir. Buna göre âlem ilâhî isimlerin zuhuru veya bu zuhurun vuku bulduğu mazhardır. İlâhî isimleri meydana getiren harfler en aşağı mertebelere kadar inerek varlığın gerçeklik kazanmasında belirleyici bir rol oynar. Dolayısıyla harfler kozmolojik şifrelerdir ve çözüldüklerinde kozmik düzeni kavramak ve belli tekniklerle bu düzene tasarruf etmek mümkündür. Taşköprüzâde hurûf konusunu İlmü havâssi'l-hurûf, İlmü'l-havâssi'r-rûhâniyye, İlmü't-tasarruf bi'l-hurûf, İlmü'l-hurûfî'n-nûrâniyye ve'z-zulmâniyye, şeklinde başlıklar ayırarak tanıtmaktadır. Bu açıklamalara göre özellikle bazı sûrelerin başlangıcında yer alan ve hurûf-ı mukattaa diye bilinen harfler yalnız ehlinin bileceği birtakım ruhanî tesirlere sahiptir. Kâtib Çelebi, bu alanda Rûhu'l-hurûf adlı bir kitap yazdığını söyler." (Bozhüyük, 1998, s. 397-401).

3.a.Harflerin Sırları

A.Enverî, harfleri: Esrar-ı Hurûf, Beyân-ı Zuhûr-ı Hurûf (harflerin oluşu), Beyân-ı Aksâm-ı Hurûf (harflerin Bölümleri), Beyân-ı Ahkâm ü Edvâr-ı Hurûf (harflerin devirleri ve hükümleri) olarak dört bölüm halinde nazmetmiştir. Nazmından bazı beyitler: -Nazım, aruzun Mefâilün/Mefâilün/ Feûlün kalıbıyla, sade fakat üstü kapalı ve dolaylı bir dil ile yazılmıştır.-

Azîzâ sem'-i cân aç kıl dirâyet

Hurûf esrârını idem hikâyet

Bil eşref-i ilimdür ilm-i hurûfî

Ki ana her kişi bulmaz vukûfî

Bular elhak maânî kâni oldı

Ki bâtın mülkinün sultanı oldı

Tasarruf kim kalur bâtında bunlar

Gelür zâhirde zâhir olur anlar

Eger esmâ eger Kur'ân serâser

Mürekkebdür bulardan bil mukarrer

i A'zamdan bahsedilmekte, bu isimle dua edildiği zaman duanın mutlaka kabul edileceği bildirilmektedir (bkz. Tirmizî, De'avât, 64-65, 100 [3475-3476, 3544]; Ebû Dâvûd, Tefrî'u evbâbi'l-vitr, 23 [1493]). Fakat Allah'ın en büyük isminin hangisi olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında "Allah" ismi, bir kısmında ise "Rahmân, Rahîm" (esirgeyen, bağışlayan), "Hay Kayyûm" (diri ve her şeyi ayakta tutan), "Zü'l-celâli ve'l-ikrâm" (ululuk ve ikram sahibi) isimleri Allah'ın en büyük ismi olarak belirtilmektedir (Din İşleri Yüksek Kurulu).

¹⁵ ربي اغفر لي و هب لي و لا ينجي لاحد ان بعدى Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlerlik ver. Sâd, ayet 35 (Yazır, 2009, s. 456).

¹⁶ Bundan sonra eğer yardım gelirse nazım şeklinde gizli kapaklı ve işaretler ve kinaye yoluyla yüksek, büyük harflerin ilim ve sırlarını açıklayayım.

Bular gencine-i esrâr-ı Rabdur
Cemî'-i kâniyâta ümm ü ebdür
Rüvâtun ulusu ve ekrem-i nâs
Eyitdi ya'nî Abdullah Abbâs
Eyitdüm Yâ Resûlallâh haber vir
Çü tab'um tûfildur şîr ü şeker vir
Hakâyık bâbun ac izhâr id esrâr
Dekâyık söyle tâ olam haberdâr
Didi pes ana ol kân-ı hakâyık
Şümâra gelmez esrâr vü dekâyık
Vireydüm ger birisinden haberin
Ukûl-i kavm irişmezdi muayyîn
Düşerdi fitne bazı nâsa tahkîk
İderdi fehm gerçi ehl-i tedkîk
İdemez akl ü dil esrâr-ı idrâk
Ana dek kim olına perdeler çâk
Kaçan söylense esrâr-ı dekâyık
İşitse ol kişi ya'ni hakâyık
Ana benzer ki eydürler nidâyı
Arkadan lîk sem'a ol sadâyı
İrürür bâd işidür anı sâmi'
Velî bilmez beyân-ı hâl-i vâkî'
Sebeb budur eydürler ketm-i esrâr
İrürmez nefis ana zîrâ ki efkâr

3.b.Harflerin Oluşunu Açıklar:

Diledi çün biline Hazret-i Zât
Zuhûr itdi en evvel vahdet
Muhakkak merkez-i âlemdürür ol
Dahi hem masdar-ı Âdemdürür ol
Hem oldur nokta olan cîm-i cemâle
Diledi Hak anı ilete kemâle
Ki verdi meskenet ol noktaya Hayy
İçirdi câm-ı lutfundan ana mey
Tecelli kıldı mihr-i Zât-ı Mevlâ
Ana irgürdi nûr ve kıldı iclâ
Çün ol nûr oldı Hak'dan ana mümted
Elif şekli ayân oldı bulup Kadd
Çün irdi feyz-i Zât ve çekdi kâmet
Görindi bir kemâl-i istikâmet

O nokta belki sırr-ı Ahmedî'dür
Teâlânun cihâna rahmetidür
Elif hem rûh-ı Ahmed'dür mukarrer
Ne kim var ise andandur musavver

3.c.Harflerin Bölümlerini Anlatır:

Getürdi çün hurûfı Hakk vücûda
Serâser vâsıf oldılar Vedûd'a
Elif harfün olara şâh kıldı
Hem anı mazhar-ı Allâh kıldı
Ehad Evvel Ebed hem bu üç ismi
Elif gencinün eyledi tılsımı
Elif çün kim hurûfa oldu sultân
Buları kıldı dört sınıf itdi fermân
Ve her sınıfı oldu dokuzar harf
Maânî dürlerine oldılar zarf
Şu kim âhâd sınıfıdur ol âgâh
Elif oldu bi-nefsihî anlara şâh
Velî aşarâta yâ'yı kıldı hâkim
Ana dahi dokuz harf oldu hâdim
Gayın oldu ulûfun üstüne hân
Ki ol sırr-ı elifdür bes elif-hân

3.d.Harflerin Üç (büyük, orta, küçük) Devrini ve Hükümlerini Anlatır:

Zuhûra geldi pes esmâdan efâl
Şühûdun âlemi göründi derhâl
Çü geldi bâtın ü zâhir zuhûra
İrişdi evvel ü âhir zuhûra
Hurûfa vardurur üç dürlü edvâr
İşit cân sem'ün açup kılam izhâr
Birisi devr-i ekberdür anun bil
Ki add itmekde anı lâl olur dil
Bula bu devr-i ekber çün nihâyet
İrişür kâyinâta bil helâket
Bu düzen bozulur bu yürüşünür
Bir özge âleme dahi taşınur
Diriler yerler ve gökler yıkılır
Ki nâr-ı kahr-ı kakhâre yakılır
İkinci devr-i evsatdur şümârı
Bunun dahi geçibdür şeş hezârı

Dokuz yüz ve dahi yetmiş yedi yıl
Olubdur şeş hezârla taayyün bil
Gider ahyârı halkun kalur esrâr
Olurlar fâil-i isyân her bâr
Olurlar müstehak cümle azâba
Oları kahr-ı Hakk eyletür harâba
Üçüncü devr asgardur hurûfun
Diyeyüm ana da olsun vukûfun
Dokuz yüz seksen iki oldı budur
Kaçan bu devr-i küteh kim bula gör
O harfün devr-i hâsı kim dükene
Döniser devleti verdî dikene
Dirîgâ devr-i ekber oldı âhir
Hakk'ın mekr ü celâli oldı zâhir
Ki yigirmi sekiz kez devr-i evsat
Dönüp oldı fiten halka musallat
Geçibdür altı bin dahi sekiz yüz
Hem altmış iki yıl budur yakîn söz
Ki Hicret'den dokuz yüz kırk olubdur
Cihân şerr ü fesâd ile tolubdur
Mühürlendi kulûb örtüldi gözler
Evâmirden dirîgâ döndi yüzler
Varalar küfre İslâmı koyalar
Murâd-ı nefsün ardına uyalar
Ola sayha iki kez ta duyalar
Hevâ-yı nefse yelmegi koyalar
Çü gafletden tenbîh bulmayalar
Üçüncü sayhada hiç kalmayalar
Ola her sayhanun mâbeyni kırk yıl
Fenâya kıla tetric ile tebdil
Sinîn-i hicret irişse hezâra
Yeni devlet olısar âşikâre
Kevâkib kim dolanur âsümânı
İder nârı müsellesde Kur'ânî
Olur bin on ikide bu Kur'ân bil
Kühen devletleri Hakk kıla tebdil (Nümûne: 8a-12b)

Ma'lûm ola ki sezgi erbabı, kıyafet özelliklerinden değerlendirmeler yapıp sınyarak defalarca tecrübe ile doğruluğundan şüphe edilmeyen bir ilimle aklî hükümler vermişlerdir. Ve önceki filozoflar sonraki faziletli zatlar bu fende hayli çalışmışlar. Nitekim Seyyid Alî Hemedânî (RA) Kitâb-ı Zahîretü'l- Mülûk'da buyurmuşlardır: Bir şahsın gözleri gök ve kılları kızıl ve sırtı dar ve başunda saç sık olsa, mâr-ı ef'adan

(engerek yılanı) kaçıldığı gibi, ondan öyle sakınmak gerektir. (Nümûne: 13a).

Bu ilim gereğince Hazret-i Seyyidü'l- enâm Muhammedi'l- Mustafâ Aleyhisselâm'ı Abdullâh bin Selâm (RA) görünce tasdik etti. Yüzü yalancılar yüzü değildir, dedi îmâna geldi.

Yazar Kıyafetname'nin 11-a sayfasında Kıyafetname ilminden söz etmeye başlar. Önce Kıyafet ilmi açıklanıp anlaşılınca, feraset ilmini anlamakta daha yetenekli olunur.

Kıyafet ilmi şerefli bir ilim, hoş, ustalıklı bir biliş ve hünerdir ve aklî ve naklî delillerle sabitdir. Ammâ nakli odur ki, âyât-ı şerife ve ehâdis-i Nebevî'de bu ilme lâtif işâretler vardır ki, Sîmâhum fi vücûhihim¹⁷ ve Küllün ya'melû alâ şâkileti¹⁸ den bu önemli fen anlaşılır. Ol ilim şehri büyüklük ve ululuk sahibi (ASM): Utlubû havâyicikum inde hasâni'l-vücûh¹⁹ ve yine: El-bereketu tivâlû ümmetî ve'l-aklu fi vesâtü ümmetî ve'l-fitneti fi kısıru ümmetî²⁰, buyurmuşlardır.

Aklî deliller iki kısımdır. Birinci Kısım, her uzuvda dört tabiat ölçülerinin (safra, sevda, dem, balgam yahut sıcaklık, soğukluk, kuruluk, ıslaklık) düzeyini bilmek ve değerlendirmek ayrıca dört alemin de etkileyip şekillendirdiğini anlamak: Meselâ dünyanın Güney dörtte bir bölümünde sıcaklık çok olduğundan sakinleri lagar (zayıf ve etsiz) ve nahîf olur. Ve harâret biraz nem çektiğinden vücudun sert kısımları bu çekiciliğe uyup uzun olurlar. Doğu çeyreği yıldızların ışınlarına ulaşmada daha önde olduğu için mizacları orta ve sîmaları güzel olur. Kuzey çeyreğinde nem çokluğu ve ısı azlığından çoğunluk iri vücutlu, beyaz tenli ve orta boylu olurlar. Isı azlığından dolayı dıraz (ince-uzun) olmazlar. Kıyâfete bakılarak ahlak, karakter ve kişiliğe gitmekte bu oran ve özelliklerin kullanılması gerekir. Kuzeyde ince ve uzun olanla, güneydeki ince ve uzun olanın kıyafet hükmü benzer olmaz.

İkinci Kısım, dört ayaklı hayvanlar ile kuşların huy, tabiat, görünüş ve hallerini tanımak bilmektir. Bu yolla insanın hayvan ve kuş özelliklerine benzeyen huy, mizac, karakter ve şekilleri değerlendirilip açıklanabilir. Bir kimse zayıf uzuvlu, saçları ve göğüs kılları ince ve yumuşak olursa, tavşana benzediği için korkak olmasına delildir. Eğer uzuvları kuvvetli, saçları ve göğüs kılları çok ve kaba ise, aslana benzer ve cesur olur.

Hiçbir insanın ahlakı ve fiziksel özellikleri diğerleriyle aynı olamaz. Ayrıca kişinin karakteri ve fiziksel özelliklerinin davranışlarına yansıdığı açıktır. Kıyafet sahibinde akıl delilleri çok olsa, ahmaklık özelliği iki olsa iki akıl delili, iki ahmaklık özelliğine karşı üstün sayılır, hükümde kahr.

Saltanat sahipleri, bilgi ve marifet işlerinde kıyâfet ve ferâset ilmine önem vermişlerdir. Öncekiler şekil, görünüş ve hasletlere önem verip ilgi göstermişler ki, insanın ahlak, karakter ve kişilikleri anlaşılın ve görünsün. (Nümûne: 13a-14b).

Büyük baş yüksek himmetliliği, küçük baş akıl azlığını, orta akıl ölçülü olmayı gösterir.

Sert saç kahramanlık, yumuşak saç korkaklık, orta saç ölçülülük delilidir. Arkada çok kıl şehvet, karında ve göğüste çok kıl ahmaklık, az kıl lâtiflik ifadesidir. Kızıl ve ak saç itidalli olmak, sarı renk için habis olması demektir.

¹⁷ سيماءهم في وجوههم أن أثر السجود Onların nişanları, belirteleri, yüzlerindeki secde izidir. Fetih, ayet 29 (Yazır, 2009, s. 516).

¹⁸ قل كل يعتمل على شاكلته Herkes huylandığı huya göre hareket eder. İsrâ, ayet 84 (age, s. 291).

¹⁹ اطلبوا الحوائج عند حسا الوجه Hadis. İhtiyaçlarınızı güzel yüzlülere isteyiniz. (Halebî, 2010, s. 1432).

²⁰ البركة طوال آتى والغل فى وسات آتى والفتنة فى قصار آتى Hadis. Ümmetimin uzun boylularında bereket, orta boylularında akıl ve kısa olanlarında fitne vardır.

Damarlar ve sinirlerin bulunmadığı gen (geniş) alın düşmanlık, dar alın bilgisizlik ve cimrilik, büyük olan tembellik, orta olan halka dostlukta ölçülülüktür. Büklüm alınlı ve iki kaş arası ve eli kıllı olmak gamlı ve öfkeli olmak anlamına gelir. Elinde kıvrımlar olursa zeyrekliği gösterir.

Kıllı kaş üzüntülülük, uzun kaş gururluluktur. Çatık kaş ikna olmak, açık kaş şirin anlamındadır. Kaşın burun yanındaki başı ince olursa düşmanlık, yukarıda olursa eblehliği ifade eder. İncelik, yoğunluk, uzunluk ve kısalıkta orta ölçülü olması mutedillğe delildir.

Kıyafet ilminde göz konusunda çok fazla açıklama yapılmıştır. Gözü büyük olan kamil, küçük olan hafif ve orta olan vakarlıdır. Küçük ve çukur olan göz hile, kıskançlık; yüksek ve çıkıntılı göz utanmazlık, cahilliktir. Hızlı açılıp kapanan göz hile delilidir. Yavaş açılıp kapanan anlayışsızlık ve ahmaklıktır. Orta ölçüde açılıp kapanan göz akıl ve anlayışlılıktır. Çok siyah göz sevdayı, mavi utanmazlığı, beyaza meyilli mavi ve çakır göz korkaklığı gösterir. Çok siyah olmayan göz akıllılık demektir. Küçük, titreyen mavi göz utanmazlığa, hile ve şehvet düşkünlüğüne delildir. Ateş gibi kızıl göz şer olmayı, sarıya meyilli mavi göz yaramaz özellikleri ifade eder. Gözde mavi noktalar bulunursa çok şerliği, göz bebeğinde cisimler olursa kıskançlık, hainlik ve şer oluşu belirtirler. Göz sığır gözü gibi ise ahmaklıktır. Göz bebeği altın gibi sarı ise öldürücü ve kan dökücülüğü gösterir. Sığır gözü gibi ve kızıl olursa cahillğe, zinaya düşkünlüğe, sarhoşluğa ve gaflet sahibi olmaya delildir. Şehlâ gözlü üstün ve tutulandır. Fîrûze gibi yeşil göz ve sarıya meyilli mavi göz kötü sıfatlara delildir. Eğer yeşillik ve mavilikle birlikte kızıl ya da beyaz noktalar varsa çok yaramaz oluş ve hileciliğe delildir. Göz bebeği yüksekte ve kalan kısım alçakta ise ahmaklık delilidir. Göz küçük ve çabuk açılıp kapanıyorsa beğenilmeyen özelliklere sahip olmayı ifade eder. Titrek büyük göz devletsizliği gösterir. Devamlı olarak göz açup yummak korkaklığa ve deliliğe delildir.

Şaşı (ahvel) inatçı, tek gözlü (aver) uğursuzdur.

Uzun ince burun hafifliği ve az akıllılığı gösterir. Yassı burun şehvet işaretidir. Burun deliklerinin gen (geniş) olması kıskançlık ve öfkeyi ifade eder. Yükseklik, alçaklık, genişlik ve darlıkta orta halli burun sağlıklılık ve iç duygululuğu bildirir.

Kalın dudak ahmaklık ve kabalık delilidir. Yufka dudak anlayış ve hoşluktur. Kızıl dudak iyidir. Ak dudak kolaylıktır.

Gen (geniş) ağız kahramanlığa, dar ağız sağlıklılık, duygusallık ve korkaklıktır.

Ufak ve açık diş zayıf niyetliliklidir. Uzun ve iri diş şer ve fitneliktir. Ölçülü diş doğru sözlülük, nâ-hemvâr (eğri büğrü, düz olmayan) diş de fitneliktir.

İnce enek (çene) bencillik ve akıl hafifliğini, çok büyük çene gururluluğu, ölçülü çene akıllılığı gösterir.

Küseç (köse) sakal uyanıklık ve zekiliğe delildir.

Değirmi mehâsin (sakal) vakar ve temkinlilik, uzun sakal akıl azlığıdır. Dar sakal anlayışlılık ve hoşluktur. Sakalın sık olması kabalıktır. Eşit ve kıvrımlı iyidir.

Yüzün etli olması tembellik ve cahillik ifadesidir. Etili yanak kaba yaratılışı olmaktadır. Berrak yüz anlayışlılığa, işlerde ihtimama, çok değirmi yüz cahillğe, çok uzun yüz hayasızlığa ve çok büyük yüz tembelliğe işaret eder. Çok geçi (eğri) yüz hafiflik, horluk ve dilküliğe (tilkilik, hilekarlık) delildir. Küçüklük, büyüklük, uzunluk, değirmilik, semizlik arıklıkta orta ölçülü yüz beğenilmiş iş ve hareketlerin

işaretidir. Açık yüz iyi ahlaklılığı, ekşi yüz yaramaz oluşu gösterir. Yaralardan, bazı nesnelere çıkmasından dolayı yüz nâ-hemvâr (eğri, büğrü) olsa eğrilik ve zeştlige (çirkinlik) delildir. Yüz sarhoş yüzü gibi olsa gaflete, kızgın gibi olsa öfkeye ve mahçup görünüşlü olsa utangaçlığa işaret eder.

Büyük kulak tezliği ve uzun ömrü, keçi (küçük) kulak hassaslığı ve orta, mu'tedil kulak hafıza gücünü ifade eder.

Yüksek boy sade mizacı ve mübarekliği ve gafletten uzak oluşu, orta boy hikmeti, hızlı anlayış ve zihin açıklığını iç özelliklerin ölçülü olduğunu anlatır. Kısa boy kin, düşmanlık ve fitneye delildir.

Yoğun ve yüksek ses kahramanlık, ince ve yumuşak ses korkaklık, orta yüksek, orta alçak ve ölçülü olan ses güzel ahlâkın alâmetidir. Yoğun ses haset ve gurura delildir. Hızlı, çabuk konuşmak anlayış sür'atine ve iyiliğe delildir. Yüksek sesle tez ve hızlı konuşmak yaramaz huy ve öfke ifadesidir. Konuşurken başını ve gözünü oynatmak hileyi, fitneyi ve yaramaz sıfatı bildirir. Konuşurken kaşını açık tutmak anlayışlı olmayı, kaşını çatmak isyankarlığı ve kıskançlığı gösterir. Konuşurken açık yüzlü olmak nezaketli ve sadık olmaya delildir. Konuşurken sebepsiz elini ovmak öfkeye, eliyle yüzünü tutmak yetkili oluşa, yere bakmak korkuya, kusursuzluk ve doğruluğa işaret eder. Başını silmek ve sallamak, kine, öngütlüğe (inat), hırsa ve çok bilmeğe işaret eder.

Gözü olmayan anlayışlı, uyanık, zeki; dilsiz öngüt (inat), hayasız ve aceleci olur. Uzun nefesli olmak yüksek himmeti, kısa nefes iç zayıflığını, kahkaha ile gülmek deliliği, yalanı; gülerken konuşmak ahmaklık, edepsizlik ve yalancılığı ifade eder.

Yumuşak etli olmak anlayışlılığı ve hoş yaradılışlı oluşu, sert etlilik ise vücut kuvvetini, kabalık ve anlayışsızlığı gösterir. Çok gülmek muhalif ve insanların yaptıkları işlere rızasız, çok sesli gülmek de utanmaz, abartmasız kısa yüksek gülüş utanmaz ve sefahete düşkün oluştur. Mütebessim oluş hayâya ve iyi ahlaka, ağır konuşmak ve hareket etmek kesik anlayışa, konuşmada ve hareketlerde çabukluk anlayışta hıza ve hafifliğe delildir.

Kısa boyun hileci, alçak, kötü ve soysuzluktur. Kalın boyun öfkeli ve ahmak oluştur. Boynunda beni olan vefalıdır.

Kiçi (küçük) karın akıllı ve anlayışlı, büyük karın nikah çokluğuna ya da cinsel ilişkiye meyilli oluştur.

İnce pehlu (böğür, sağrı, kalça) zayıflık, yassı yağır (iki omuz arası) vücut kuvveti, gurur ve öfkedir. Sırtta kambur, yaramaz ahlâka ve doğru sırt iyi alâka delildir.

Yassı omuz devletli ve mutlu, dar omuz düşünceli ve akıllı oluştur.

Kalın pazı kuvvetliliği ve yaptığı iyilikle övünmeyi, ince pazı iyi yaratılışlılığı gösterir.

İnce omuz akıl azlığını, yassı omuz ahmaklığı, kambur omuz fitneciliği ve normal omuz akıllılığı ifade eder.

İncik (baldır) ve elin, kolun uzun oluşu, ikramı, makamı sevmek ve gururluluktur.

Baldırın kısa olması şerlik ve korkaklık, normal sak (baldır) kahramanlık ve cömertliktir.

Uzun parmak anlayış çabukluğuna, kısa parmak anlayışsızlığa, yumuşak parmaklar ve el ayası akıllılığa işarettir. Beyaz parmaklar ve eller çok mübarek oluşturu.

Düzgün olmayan tırnaklar hoş değildir ve beğenilmezler.

Burunda ben olursa gurur, yaptığı iyiliğe güvenme, yüzde ben vefa ve sakinlik özelliğidir. Göz kapağında ben hileye, kıskançlığa, sırtta ben haram eğlenceye düşkünlüğe, vücutta ben iyi özelliklere, elde ben devlet ve doğruyu görmeye delildir.

Baldırda damarlar büyük ve geniş olursa, varisli damarlar ve fil hastalığına tutulmayı ifade eder.

Dişler kuvvetli olursa uzun ömür bildirir. Gözde safret (sarılık) karaciğerin kötülüğüne, gözde çok sayıda kızıl damarlar olması göze perde inme, bulanık görme, katarakt hastalığına, dil altındaki damarların sarı olması, sar'aya (epilepsi) işarettir. (Nümûne: 11a-18b)

“Organların şekilleriyle ilgili olarak anlatılan zıt deliller bir şahıs üzerinde toplansalar o adama normallik verir onu mamur eder... Bu demektir ki bir kimsede hangi tarafın delilleri daha çok ise, o kimse o tarafla bilinir ve tanınır.”(İbrahim Hakkı, 1992: 185).

4. İkinci Bölüm

Bu bölüm: “Sûretten sûrete güzerdür”. Yani şekil ve dış özelliklerinden kişinin karakter, mizac ve benlik özelliklerine gider ve Fenn-i Kıyafet ve Fenn-i Firaset olarak ikiye ayrılmıştır. Kıyafet konusundan yukarıda söz edilmişti.

İkincisi Firaset ilmidir, kamillerin anlaşılma ve bilinmeleri konusudur.

Buraya kadar kıyafet bilgisiyle huy, karakter ve iç yapıyı anlamak açıklandı. Fakat maneviyatla kalbini ve nefsini temizleyen veliler, şekil alemindeki görünüşlere göz yummuşlar, Levh-i Mahfûz ve İlm-i İlâhî’de ezeli ve ebedî olarak bulunan Kur'an'ın aslından mana südü emmişler, nefsin kötü lezzetlerinden uzak kalarak hikmete ulaşmışlardır. Onların iç halleri dış özelliklerinden çok olduğu için, iç halleri kıyafet ilmiyle anlaşılmaz. Bu sebepten kıyafet erbabı onların hallerini ölçemez.

Nazım: Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün
 Öyle çokdur hâlet-i etvâr-ı dil
 Şerh olunmaz söylesek esrâr-ı dil
 Kande olur biline ol ber-kemâl
 Sûret-i cüz'iyile ey sâhib me'âl
 Asl-ı dildâr ana a'zâdur fûrû'
 Muktezâ-yı asla fer' eyler şürû'
 Bil dil âsifâ tecellî câmidur
 Dâ'im iren ana Hakk ilhâmidur
 Böyle dil ehli olan sâhib-şeref
 Aklun itmez tîr-i nefsinde hedef
 Ol koyubdur âlem-i nefsin ü teni
 Sen ten ile nice bulursun anı (Nümûne: 21b)

Kalp ehli, velidir. Veliler farklı tavırlar üzerindedirler. Her veli grubu bir tavır ve isimle anılır: aktâb, abdâl ve ebrâr tayfası gibi...Bunlar makbul kimselerdir, yol göstermeye ve uyulmaya lâıyk adamlardır.

Evliya tayfasından bazıları, görünüşte harap ve içte mamurlardır. Görünüşe bakanlar bunların veliliğini inkar ederler. “Evliyâî tahta kubbâyî lâ ya’rifuhum gayrî .”²¹ (Eşrefoğlu Rûmî 1996: 287; Gümüşhanevî: 50). kuralına göre çoğunluk onların Hakk’dan uzak olmadıklarını, az çok bilmelidir. Çünkü onların Hazret-i Hakk’dan feyz almaları tam olarak bilinemez. “Lî me’allâhi vaktün Lâ yese’u fihi melekün mukarrebün velâ nebiyyün mürsel.”²² Hüküm Hazret-i Hakk’undur, bu yüzden sakınmak ve basiret gözüyle iç yüzüne bakmak gerektir.

Aklî almanlar iki türdür: Birincisi, isteklerin kararması, zihindeki hislerin kapanıp bozulması ile akıl nurları anlayıştan uzaklaşırlar. Bu türe deliller derler.

İkinci tür, akıl nurları Allah’ın varlığını hissettirme parlıtlarının parlak nurlarına bağlanıp yenilmişlerdir ki bunlara İlâhî meczub veya budala (abdallar) denir. Mahiyetlerini anlayan din ehli: “El-budalâu lâyüktedâ bihim velâ yünkiru aleyhim”²³ (Nümûne: 22-b) buyurmuşlardır. Bunları inkar etmemek, yaptıklarını da yapmamak gerektir.

Evliyanın tabakalarının farklı oluşu, derece ve makamlarının farklılığındandır.

İkincisi, velilerin nefis, akıl ve ruhu Allah’tan gelen seslenmelerle doludur. Onlara işitme ehli (ehl-i sem’) derler ki , kelimesiz, şekilsiz manalar alırlar. Bu mana istifadesinin de çok dereceleri vardır: Hâtif, vârid, ilhâm ve hitâb gibi.

Üçüncüsü, velilerin hal dilleri, görüp işitdiği hikmet durumlarına göre olur. Yani Hazret-i Rabbü’l-İzzet’den çeşitli eğitimler ve lutuflar görür, ona uygun mana ile zikreder. Bu zikir de çok çeşitlidir: Kalbî, sırrî, rûhî, gizli ve gizliliklerin gizlisi zikirler gibi. Bu üç aşamadan sonra veli alim olur. Bunda da mertebeler vardır: İlm-i yakîn (ilimle biliş), ayn-i yakîn (görevle biliş). Bunlarda kuvvet kazanmak bu derecelerdeki sözü edilen hallerden hisse almıştır ve velidir. Bu sözü geçen tarzlarda basîr (gören), samî’ (işiten), zakir (zikreden) ve alim olursa en kamil velidir.

Veliliğin belirtisi keramet göstermektir. Yani bir şey yapsın ki sıradan halk onu yapmasın, gaybdan haber vermek gibi. Bunun, Allah’ın bildirmesiyle olduğunu kabul ederek bir gösteriş olmadan, içine kötü bir amaç girmeden yapılması gerektir. Ayrıca evliyanın dil, ağız ve boğaz yoluyla olmadan kalbindeki zikrin işitilmesi ve mekanı, mesafe ve zamanı atlayarak geçmesi ve benzer haller keramettir. Bütün din alimleri evliyanın kerametini hak bilmişlerdir. Fakat veliyi ve veliliği anlamak için evliyayı kerametle imtihan etmemek gerekir.

Bazı kişiler vardır ki, onlarda olağanüstü bazı işler görünür. Ama bunlar keramet değil, hile ve istidraktır. Bunlar keramet değil, mekr ve istidrâc (İslâm’a göre, hakkı olmadığı halde ve kabiliyetsiz bir durumda olmasına rağmen, bir kimsenin çokça nimete mazhar olması ve bu sebeple küfür ya da Allah’a isyanının devam etmesidir) olur. Bunlar da iki çeşittir:

Birinci çeşit, akıldan uzak olan delillerdir. Şeytanlar, sefih insanları kendilerine inandırıp yoldan

²¹ Evliyâm kubbemin altındadır, onları benden başkası bilemez.

²² “Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vakit vardır ki, benimle birlikte o vakit içine ne bir mukarreb melek, ne de bir mürsel nebî sığar” (Aclûnî, C.1, s. 173).

²³ Onlara uyup arkalarından gidilmez, fakat inkar da edilmez, kabul edilirler.

çıkarmak için, onları, dış ve içlerine karışıp insanların isteklerine göre durum verip konuşurur.

İkinci çeşit ise akıl dairesindedirler. Bunlar da iki türdür:

Birinci tür, kulluk yapanlardır. Fakat ibadetleri Allah için olmayıp nefsin bazı istek ve amaçları içindir. Şüphesiz onlar doğru yolda değillerdir. Alçak, kötü ruhlar onların içlerine “Yüvesvisü fi sudûri'n-nâs”²⁴ gerçeğiyle vesvese verip örtülü, gizli şeyleri bildirip haber verirler. “Men yesterki's-sem”²⁵ gereği ondan acaip şeyler gösterirler. Herkes onları keramet sahibi veli sanır. Bunlar Şeyhlik taslayan, kendini şeyh gibi gösteren hilecilerdir.

İkinci tür, ibadetten uzak olanlardır. Fakat onlarda keramete benzer durumlar görülür. Şeytanlar aracılığıyla akıllı kimseler onlara uzak dururlar. Ama sefih insanlar onları akli başından gitmiş meczuplar sanırlar. Onların ruhaniyetlerine cinlerin çoğu zaman üstün gelmeleri sebebiyle bazı zaman akılları gidip dağınık kelimeler ve akıl dışı şeyler söyledikleri için çoğu zaman akıl dairesinde bilinçli kaldıklarında arabozculuk ve karıştırmalık yapıp saf, bön sevdiklerine kinayeli ve rumuzlu şeyler söylerler. Günümüzde de insanları hileyle avlayıp kendilerine bağlamak isteyen bunlar gibi dedeler çoktur. Bu ikinci tür gururlu dinsizlerdir. Bu grubu ıslah etmek ve ortadan kaldırmak idarecilerin mümkün olduğunca görevleridir. Çünkü bunların sapkınlık karanlıkları, insanların göz nurlarına perdedir. İdareciler yok edemezlerse de böylelere iltifat etmemelidirler. Bunların ortadan kaldırılması için en kolay yol, adil idarecilerin ilmini yaşayan alimlere, kamil ve salih kimselere değerli rütbelere vermeleridir. Alim, salih ve kamil kişilerin değerli güneşleri doğup yükseldikçe bunların dalâlet karanlıkları “Câe'l-hakku ve zehega'l-bâtil”²⁶ açıklamasıyla mahvolur.

İstidracı beş kısma ayırmışlardır: Mekk, keyd, hud'â, emlâ ve ihlâktır.

Mekk: Aldatarak birinin amacına ulaşmasını engellemektir. Yaratıcı Kur'ân'da şöyle buyurdu: “Ve mekerû mekerallâhu vallâku hayru'l-mâkirîn”²⁷

Keyd: Tuzak ve pusu kurma, entrika çevirme; ceza verme demektir. Bizi hatâdan korumak için Hüdâ'dan bu ayet geldi: “İnne keydî metîn”²⁸.

Hud'â: Hile, oyun, düzen, haksız yönde aldatmak, bir kere aldanmak anlamlarındadır. Şu âyât-ı kerîme geldi: “Yuhâdiünallâhe ve hüve hâdi'uhüm”²⁹

Emlâ: Hidayet ve doğru yol kendilerine açıklandıktan sonra, gerisin geriye hak dinden dönmektir. Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve boş umutlara boğmuştur. Kur'ân'da Mevlâ şöyle buyurdu: “Velâ yahsebenne'ilezîne keferû ennemâ nümlî lehumu”³⁰ el-âyet.

Ihlâk: Harcama, tüketme, bitirme, yok etme, helâk etme, öldürmedir. Allâhu Teâlâ der: “Hattâ izâ ferihû bimâ ûtû haznâhüm bağteten vehüm lâyeş'urûn”³¹

²⁴ بوسوس في صدور الناس İnsanların sinesine vesvese veren. Nâs, ayet 5 (Yazır, 2009, s. 606).

²⁵ ان استراق السمع Kulak misafiri olan. Hicr, ayet 18 (age, s. 264).

²⁶ جاء الحق وزهق الباطل Hak geldi, batıl yok oldu. İsrâ, ayet 81 (age, s. 291).

²⁷ وكذروا وكذرت الله والله خير الماكرين (Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur. Âl-i İmran, ayet 54 (age, s. 58).

²⁸ كيدي تين Benim tedbirim sağlamdır. Kalem, ayet 45 (Yazır, s. 567).

²⁹ يخادعون الله وهو خادعهم Allah'a hile yapmaya çalışırlar. Allah da hilelerini başlarına geçirir. Nisa, ayet 142 (age, s. 102).

³⁰ ولا يحسنن الذين كفروا إنما نغلي لهم خبز لآفسيهم İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemez onlar için daha hayırlıdır. Âl-i İmran, ayet 178 (age, s. 74).

³¹ حتى إذا فرحوا بما آوتوا أخذناهم بغتة فإذا هم مبلسون Nihayet kendilerine verilen bu genişlik ve serbestlikle tam ferahlandıkları sırada, onları

Bu ayetler beş grubun da leş ve iğrenç olduklarını açıklamakla birlikte, Allah bir kulunun isteklerini verip bütün işlerini kolaylaştırdığında, o kişinin ucub ve gururunu yok etmesi gerektiğini söyler. “Fe emme’l-insânü izâ mebtelâhu Rabbuhû fe-ekremehû ve ne’amehû veyekûlü Rabbî ekremen”³² delil olmaz çü makbûliyyetine Hakkun haml eylesün hep hükmine onundur cümle nimet ona minnet her şeyi ona vermesi lazım.

Eser Hâtîme bölümünde, Mefâîlün/Mefâîlün/Feûlün aruz kalıbıyla ve:

“Hüdâ’ya şükür ve minnet bu risâle Kamu noksan ile irdi kemâle”

beytiyle başlayan on beyitlik bir nazımla sona ermektedir. Burada müellif: “Allah’a şükür bu risale eksikleriyle birlikte olgunluğa erdi. Bilgi ve öğretimden bir örnek oldu, adına “Nümûne” denilse yakışır. Bu özürleri kabul ile, Süleyman Peygamber’e (AS) karıncanın (çekirge budu) armağanı gibi olur. Allah’ım bu akşamı bir yere yönelt, tembellik gönüle mani olmasın. Bu virane dünyayı incelesin hazineler bulup sahiplensin. Heves ve isteği çok, maymun iştahlı olan herkesten bunu koru, zamanın fen sahipleri bakıp geçmesin. Yetenekli olanların akli uçarak mana alemini seyretsin. Alemin gafletlerinden sıyrılıp gözünü açarak Allah’ın hikmetlerinden anlasın. Ey bir anda bin alemi idare eden (Allah’ım) Enverî’den gaflet pislîğini al götür. Onu Habib’in (ASM) takipçilerinden yap ki, ona kerem nurunun ışıklarından gelsin:

Eyâ bir demde bin âlemdür yeden	Habîbün eylegil pîrûlarından
Götür gaflet necesün Enverî ’den	İrür nûr-ı kerem pertevlerinden

Temmet bi-avni’l- Meliki’l- Vehhâb (Melik ve Vehhâb Allah’ın yardımıyla tamamlandı) ifadesiyle eser son bulmaktadır.

5.Sonuç

Kıyafet ilminin, insanın dış, fizikî yapı ve özelliklerinden hareketle kişilik, ahlak ve içyapısını belirlemeye çalışan bir bilim dalı olduğunu, İslâmiyet’ten önce ve sonra Doğu ve Batı’da bu ilmin varlığının bilindiğini başta dile getirmiştik. İnsanın fizikî yapısıyla psikolojik yapısının ilişkili olduğu İslâm bilim alanında kabul edildiği bir gerçektir. Batı’da şu anda da bu ilişki, tıp, hukuk ve bilhassa ceza hukuku dallarında kullanılmaktadır. Tarihte Türkler tıbbın yanında bu ilmi, siyasette kullanarak saray adamı, hizmetkâr ve esir seçerken fizikî özelliklere göre değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Fakat zaman geçtikçe bu bilimler kısmen terk edilmiş, unutulmuştur. Eski eserler ve bilim dalları, edebî, tarihî, kültürel ve sosyal değerleri olup geçmiş dönemlerden günümüze varlıklarını az da olsa devam ettirmiş varlıklarımızdır. Böyle değer ve varlıkları somut ve soyut (dil, din, kültür ve gelenek) miras olarak koruma ve ileriye taşımamızın insanlık, bilim ve kültür borcumuz olduğu gayet açıktır. Bu yazımızda, Metin Şerhi, İnceleme ve Araştırma metodları ölçü alınarak kıyâfetname konusunda yazılmış ve kütüphanelerimizde bulunan birçok eski eserlerimizi unutulmuşluk ve ilgisizlikten kurtarma ve koruma bilinciyle günümüze tanıtılması, bilimsel alanlarda kullanılması amaçlanmıştır.

32 ansızın yakaladık. Artık o anda, bütün ümitlerinden mahrum kaldılar. En’am, ayet 44 (age, s. 133).
 32 فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذْ أَنبَتْنَاهُ رِئِيهٖ فَكَرِهٖمُ وَنَعْمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمُونَ
 Ama insan, Rabbi her ne zaman onu imtihan edip ona ikram eder, ona nimet verirse , o zaman, “Rabbim bana ikram etti” der. Feccr, ayet 15 (age, s. 595).

Kaynakça

- El-Aclûnî, (1985). *Keşfü'l-hafâ 1*. (Hazırlayan, Ahmed el-Kalâş). Beyrut.
- Bozhüyük, M. E. (1988). *Huruf. TDV İslâm Ansiklopedisi*. (c.18. s. 397-401). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çavuşoğlu, A. (2004). *Kıyafetnameler*. Akçağ Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- El-Cüveynî Ebu'l-Maâlî. (1985). *Gıyasü'l- ümem fi iltiyası'z-zulem*. 478 T, c. 8/1. (Hazırlayan, Es'ad, T.). Beyrut.
- Rûmî, E. (1996). *Müzekki'n-nüfûs (Tam Metin)*. (A. Uçman, Haz.). İnsan Yayınları.
- Gümüshanevî, A. Z. *Câmi'ü'l-usûl*.
- Güneş, B. (2015). *Arapça'dan Türkçeye tercüme edilen bir kıyafetname metni üzerine*. Turkish Studies International.
- Hakkı, İ. (1992). *Marifetname*. Metin Yayınları.
- Halebî, İ. (2010). *Erşif mülteka, ehlü'l-Hadis 2*.
- Mengi, M. (2022). *Kıyafetname. TDV İslâm Ansiklopedisi*. (c.25. s. 512-513). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nursî, S. (1998). *Mesnevî-i nuriye*. Envar Neşriyat.
- Sünenü'd-Dârimî, *Kitabi'l-isti'zân*. Bab: Fî-Hüsni'l- esmâ.
- Sâmî, Ş. (1978). *Kamus-ı Türki*. Çağrı Yayınları.
- İmam Nevevî. *Riyâzü's-sâlihîn*. Bâb: Mücahede 11.
- Olgun, İ. ve Draşan, C. (1967). *Farsça-Türkçe sözlük*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yazır, E. H. (2009). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe meali, renkli*. Vera Yayınları.
- Yeğin, A. vd. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik büyük lûgat*. Sebat Yayın.
- 6 Ekim 2024 tarihinde Physiognomy: The Science of Face Reading, Silhouettes By Hand, <https://www.silhouettesbyhand.com>. adresinden edinilmiştir.
- 6 Ekim 2024 tarihinde Artificial Intelligence and the Legacy of Physiognomy, National Library of Medicine, <https://www.nlm.nih.gov/exhibition/artificial-intelligence...> adresinden edinilmiştir